

Népnevelők a Rákosi-korszakban

Jelige: neonfényes faliújság

Tartalomjegyzék:

Bevezetés.....	3
A népnevelés ideológiája.....	4
A népnevelő-hálózat kialakulása.....	7
A népnevelők képzése	13
A népnevelés eszköztára	16
A szóbeli meggyőzés.....	16
A szemléltető agitáció	18
Népnevelők a terepen	21
Népnevelők az üzemekben	21
Népnevelők falun	23
Következtetések és a további kutatás lehetőségei	26
Mellékletek.....	28
Irodalomjegyzék.....	33

Bevezetés

Dolgozatom célja a Rákosi-korszakban működő népnevelő-hálózat kialakulásának, felépítésének és működésének vizsgálata. Igyekszem vázolni, milyen helyet foglaltak el a népnevelők a Magyar Dolgozók Pártja propagandaszervezetében és milyen szerepet tölthettek be egy-egy város, falu, üzem életében. Kitérek arra is, kikből lettek népnevelők, a párt milyen elvárásokat fogalmazott meg velük szemben, hogyan képezte ki őket, milyen feladatokat osztott ki rájuk és milyen módszerekkel, eszközökkel hajtatta végre azokat.

Az 1940-es évek végétől a népnevelők a dolgozók mindennapjainak részeseivé váltak, jelen voltak a munkahelyen, a boltban, a kocsmában, a szálláson, de még az otthonokban is. A munkaidő alatt, előtt, után, az ebédszünetben, az ünnepeken és a szabadnapokon is folyt a felvilágosítás, a párt határozatainak végrehajtására irányuló meggyőzés. A hétköznapiak átpolitizálása eddig sosem tapasztalt módon valósult meg térben és időben.

Az agitációt végző pártmunkások mögött több alkalommal újragondolt, sokféle funkcióval és szerepkörrel bíró hálózat épült fel. A struktúrában a népnevelők fontos szerepet tölthettek be, hiszen ők érintkeztek közvetlenül a lakossággal. Tőlük várták el, hogy mozgósítsanak, hiteles képet fessenek a közhangulatról, ellenőrizzék a munkavégzést és jelentsék az reakció aknamunkáját. Vajon be tudták tölteni ezt a szerepet? Erre is igyekszem választ találni.

A forrásokból kiolvasható, milyen volt az a szovjet mintára kidolgozott propagandatevékenység, amelyet a pártvezérek meg szerettek volna valósítani, valamint a jelentések, beszámolók arra is következtetni engednek, hogy mit és milyen módon sikerült ebből átültetni a gyakorlatba. Dolgozatomban nem térek ki a propaganda sajtóval kapcsolatos részére, illetve a kultúrmunkára sem, ami egy önálló kutatást igényelne, a vizsgálat időtartalmát pedig 1948–1953. között határoztam meg.

Az agitáció és propaganda témakörében eddig nem született egyetlen átfogó monográfia, tanulmány sem, a népnevelők pedig a kutatás szempontjából még inkább fehér foltnak számítanak. A levéltári források szerencsére bőségesek. Az Agitációs és Propaganda Osztály, az Agitációs és Propaganda Bizottság, illetve a többi központi pártszerv vonatkozó iratanyaga mellett a múzeumi gyűjteményekben, az aprónyomtatvány- és plakáttárakban is érdemes szemügyre venni a fellelhető propagandaanyagokat, brosrákat, Népnevelő-füzeteket. Ezek együttes vizsgálatával szeretném megvilágítani a népnevelőknek, az államszocialista apparátus nagyszámú és meghatározó szereplőinek tevékenységét.

A népnevelés ideológiája

A bolsevik ideológiában a társadalommal való kontaktus központi jelentőséggel bírt, ahogy Sztálin megfogalmazta: „a kommunisták azért erősek, mert kapcsolatot tartanak anyjukkal, a tömegekkel”.¹ Lenin 1902-ben nemcsak a párt, hanem az egész ország fejlődését tette attól függővé, hogy az „élcsapat” képes-e a népnevelőkön keresztül a lakosságot a maga mellé állítani.² Ennek fontosságát és erejét az ideológusok nem győzték nyomatékosítani: „Szemben a fasiszták propagandájával, de szemben a propaganda hétköznapi értelmezésével is, a Kommunista Párt propagandája az igazság talaján áll, a társadalom fejlődéséről szóló tudomány, a marxizmus-leninizmus felismeréseire támaszkodik és a haladás ügyét szolgálja. A Kommunista Párt propagandájával: a munkásosztályt öntudatra ébreszti, az egész népet felvilágosítja és neveli igaz hazaszeretetre, a népszabadság és a népek közötti béke ügyének szolgálatára, neveli kíméletlen harcra a fasizmus és a reakció ellen, mozgósítja az ország előtt álló mindenkori feladatok megoldására. Ilyen nagyszerű fegyvere a mi pártunknak a propaganda.”³

Magyarországon a szovjet minta alapján kidolgozott ideológiai háttérrel az Magyar Dolgozók Pártja vezető politikusainak beszédei, cikkei közvetítették. Az MDP fő ideológusa, Révai József az agitációt a népet a párttal összekötő hídként írta le, ami egyben kétirányú kommunikációs csatornaként is funkcionál. Egyik legfontosabb eszköz arra, hogy a párt tudja, mi megy végbe a lakosság körében, és fordítva, hogy a nép megtudja, mit és miért akar a párt.⁴ Az persze már más kérdés, hogy mennyi és milyen szűrők iktatódtak be ezen a csatornán. A tömegek felé eljuttatott információ aprólékosan és részletesen szabályozva volt, ami pedig a népnevelőkön keresztül eljutott a párthoz, az is gyakran meglehetősen távol állt a valós viszonyoktól.

A politikai felvilágosítás sosem állhatott le, annak elhanyagolása a legsúlyosabb hibának számított, hiszen a szocializmus építését gátolta: „Az a funkcionárius, aki úgy gondolkodik, hogy nem kell a tömegek meggyőzésére gondot fordítani, mert úgyis mellettünk vannak, - le fog maradni a tömegek hangulata és magatartása mögött. /pl. a fegyelem kérdésében láttuk ezt/, vagy azt fogja tapasztalni, hogy a tömegek között folyik politikai munka, csak nem a

¹ Útmutató...(1953): 7.

² K. KALASNYIKOV (1950): 7–9.

³ PIL I./274 f. 21. á. 2. ö. e. Orbán László: A Magyar Kommunista Párt propagandamunkája, 1948. 1. Több elméleti és gyakorlati alapvetést tett a témában a propaganda atyjaként is emlegetett Mihail Ivanovics Kalinyin. KALINYIN (1949)

⁴ MOL M-KS 276. f. 108. cs. 55. ö. e. Agitációnk új feladatai. Révai József előadása 1949. január hó 24-én. 3.

miénk, hanem az ellenségé.”⁵ A célok között az is szerepelt, hogy ez a tömeg minél nagyobb legyen, ezzel biztosítva a lakosság minél szélesebb rétegeinek lojalitását és támogatását. A népnevelői munkának igazi értékét Révai szerint a párt számára még meg nem nyert személyek elérése jelenti: „Jó népnevelő az, aki nem elégszik meg az igazság terjesztésével a munkásosztály többé-kevésbé fejlett rétegei között, hanem lemegy a mélybe, azokba a rétegekbe is, amelyek a munkásosztály és a dolgozó nép elmaradt rétegeihez tartoznak. Nem nyertük meg a csatát azzal, ha a krémet, a felvilágosított rétegeket még felvilágosodottabbakká tesszük. A csatát akkor nyertük meg, ha kiragadjuk az ellenség ideológiai befolyása alól azokat a dolgozókat, akik még rászorulnak a mi felvilágosító munkánkra, - egyszerűen: ha agitációs felvilágosító munkánk túlterjed az aránylag mindig szűk jelenlegi működési kereteken.”⁶

A társadalom bizalmát és támogatását élvező párt illuzórikus képzetébe illeszkedett bele tehát a népnevelő, aki a népet irányító, befolyásoló, ugyanakkor ellenőrző és nyomásgyakorló gépezetben a hierarchia legalsó fokán állt. A reakció elleni harcra neki kellett a legtájékozottabbnak lennie, rá várt a megelőzés és leleplezés feladata is.⁷ Amikor nem sikerült teljesíteni a tervet, akkor az ellenség keze nyomát kellett keresni, az ellenség pedig csak az éberség lanygulásával tudott érvényesülni, tehát a népnevelők figyelmetlenségéből, gondatlanságából adódóan. Ha viszont jól dolgozott a népnevelő, akkor nőtt a termelés, javult közhangulat. A kommunista ideológiában ilyen egyszerű volt a képlet.⁸

Nem egyértelmű – még a főideológusok beszédeiben, cikkeiben sem –, mikor éppen kire használták a népnevelő, az agitátor, illetve a propagandista kifejezéseket. Úgy tartották, hogy az agitátor szónak harcosabb tartalma van és inkább a hatalomátvétel előtti időkre tanácsos használni.⁹ Révai beszédében a falu-város viszonylatában választja szét a fogalmakat: falun népnevelőknek, míg városban agitátoroknak hívják a felvilágosító munkát végző kádereket.¹⁰ Ez némiképp ellentmondásos, ugyanis – mint arra lentebb részletesen kitérek – ha az agitátor

⁵ PIL VI/991. f. 46. ö. e. Pártunk felvilágosító munkája a tömegek között. 1952. június 3. 3.

⁶ 276. f. 108. cs. 55. ö. e. Agitációnk új feladatai. Révai József előadása 1949. január hó 24-én. 34–35.

⁷ „Titkáraink, különösen vidéken, gyakran nem értékelik eléggé a propagandistákat. Valahogy úgy tekintik őket, mint a Propaganda Osztály segédszerveit. Elfelejtik, hogy a népnevelő, az agitátor sokszor olyan, mint a reflektor. Ő az, aki a figyelmet a legfontosabb pontra irányítja, megvilágítja a legfontosabb problémát, vagy két-három kérdést, amely napirenden van és így lehetővé teszi, vagy megkönnyíti megoldását.” PIL I./274 f. 21. á. 11. ö. e. Rákosi elvtárs az agitátorok és népnevelők munkájáról /Rákosi elvtársnak az üzemi propagandisták értekezletén elmondott beszédéből. 2.

⁸ „Ahol az agitációs munkát úgy tekintik ténylegesen, mint a Párt egyik fő fegyverét, ahol nem hagyják megrozsdásodni ezt a fegyvert, ott a Párt tömegbefolyása jobb, ott a vetést előbb fejezték be, ott a növényápolási munkák jobban haladnak, ott jobban viszik a békeagitációt stb.” *Tapasztalatok*... (1950): 4.

⁹ MOL M-KS 276. f. 108. cs. 5. ö. e. Jegyzőkönyv az 1948. augusztus 12-én tartott megyei propagandisták értekezletéről. 9.

¹⁰ MOL M-KS 276. f. 108. cs. 55. ö. e. Agitációnk új feladatai. Révai József előadása 1949. január hó 24-én. 4.

a harcosabb pártkatona, akkor a város helyett inkább falun lett volna logikus ezt használni, hiszen itt volt a legélesebb az osztályharc. Talán még a harmadik bevett fogalmat, a propagandistát sikerült a legjobban definiálni, többek között a Pártmunkás című újság Elméleti tanácsadás rovatának.

A cikk írója szerint az agitáció és a propaganda összekeverése nem új keletű, már a munkásmozgalmi időkben is jellemző volt. A fogalomtisztázáshoz Lenint idézi: „A propaganda sok eszmét ad egy vagy több személynek, viszont az agitáció csak egy vagy néhány eszmét ad át, de azt aztán az egész tömegnek adja.” A propagandista által megfogalmazott gondolatok alapján kellett tehát az agitátornak kifejtienie egy-egy kérdéssről a nézeteit, tulajdonképpen a propagandisták nevelték, vértették fel a kellő tudással az agitátorokat (és népnevelőket), akik pedig ebből merítve a tömegeket világosították fel.¹¹ Ennek megfelelően a marxista-leninista propagandát a pártoktatás keretein belül könyvek, folyóiratok, tanfolyamok, szemináriumok, előadások útján tanították. Ezzel szemben az agitáció gyakorlati példákon keresztül folyt a sajtóban, brosúrákban, képes, szemléltető anyagokban, gyűléseken, egyéni beszélgetések során.

Mindezek fényében ki tulajdonképpen a propagandista? „Propagandistának azokat az elvtársakat nevezhetjük, akik írásban, vagy szóban a marxista-leninista tanításokat terjesztik: a Pártban dolgozó írókat, újságírókat, pártiskolai, szemináriumi oktatókat, előadókat. Vagyis nem egyszerűen azokat, akik az oktatást, agitációt szervezik, hanem mindenekelőtt azokat, akik maguk végzik a tényleges propagandamunkát.” Tehát a propagandaosztály munkatársaira sem helyes ezt használni, a népnevelőkre pedig végképp nem. Úgy tűnik, a jelentésírók nem olvasták a Pártmunkást. A gyakorlatban a három elnevezés soha nem vált el ilyen élesen, tulajdonképpen szinonimaként használták őket, sőt sokszor idekeverték a szervezetiileg különálló pártbizalmiakat, falujárókat is. A zavart csak tovább növelte, hogy úgy tartották, tágabb értelemben minden párttag népnevelő is egyben, ezért az 1940-es évek végén még nem is nagyon értették, mi indokolja az önálló káderek beállítását.¹²

¹¹ „A jó propagandista teremti meg az eredményes, hatásos agitáció feltételeit. A marxista-leninista elmélet elsajátítása teszi képessé az agitátort arra, hogy kellő felkészültséggel folytathassa felvilágosító munkáját a széles tömegek között.” *Pártmunkás*. 1950. május 10. 21.

¹² „Minden kommunista kell, hogy agitátora is legyen a pártnak és az agitátorgárdák – többek között – azt a célt is szolgálják, hogy a párttagság minél nagyobb részét segítsenek az agitációs munkába bevonni. De szükség van agitátorgárdára azért, hogy minden üzemben, minden kerületben, vagy körzetben legyen az agitációs munkánk egy gerince, egy törzse, legyen olyan csoport, amelynek fő gondja az agitáció, amely tervszerűen és állandóan foglalkozik a tömegek közötti agitáció munkájával.” PIL VI/860. f. 40. f. Agitátorgárdák: pártunk rohamcsapatai! 2.

A népnevelő-hálózat kialakulása

A Magyar Kommunista Párt által folytatott rendszeres tömegagitáció már a II. világháború befejeztével megindult. 1945 nyarán felállt az Országos Propaganda Osztály, a júliusi munkatervben szerepelt a megyei propagandista poszt létrehozása és ezzel egy időben megkezdték a vidéki propaganda ellenőrzését is, azonban ekkor még jobbára csak a szándék volt mérhető, a szervezeti keretek kiépítésére csak az egyesülési kongresszus után kerülhetett sor.¹³ A szinte teljhatalomra jutott MDP kezében 1948 nyarán minden pozíció és eszköz megvolt ahhoz, hogy létrehozza az ország teljes területét és valamennyi társadalmi réteget lefedő propagandahálózatát. Természetesen ez időben és térben nem egyszerre zajlott, egy gyárban sokkal könnyebb volt elérni a munkásokat, mint egy faluban, pláne egy tanyán a parasztokat. Ugyanakkor a győzelem utáni jelentések sorra az agitációs kedv lanyhulásáról számoltak be. Így a pártnak először saját propagandistáit kellett megagitálnia afelől, hogy meggyőzés és az éberség a hatalom birtokában sem hagyhat alább.¹⁴

Az MDP első kongresszusán a központi pártfeladatok között – a termelés megszervezése, a reakció elleni harc folytatása mellett – az oktató, népnevelő munka fokozása a helyi hatalom megerősítésével összefüggésben kapott helyet: „A kongresszus után az ország lakosságának pártunkban kell látnia a vezető erőt, helyi viszonylatban is. Ehhez helyi pártszervezeteink, osztályaink részére a propagandisták nívóját kell emelnünk, közelebb kell vinnünk a közvetlen irányítást a faluhoz, a járási bizottságokhoz. Meg kell javítanunk a politikai vezetést propagandistáink felé, meg kell tanítanunk őket, hogy önálló politikus módjára gondolkodjanak és a helyi politikai problémákat a saját munkaterületükön dolgozzák fel.”

Az Országos Propaganda Osztály első, 1948 júliusában készített munkaterve szerint a demokratikus tömegek átnevelése elmaradt a közelmúltban bekövetkezett nagy változások, így a bő egy hónappal korábbi egyesülés keresztülvitele, az azt megelőző államosítások, valamint gazdasági-politikai kulcspozíciók megszerzése mögött. Erre mind a falvakban, mind a városokban, üzemekben nagy súlyt kívántak helyezni, ám előbbi „kitüntetett” helyszínnek

¹³ PIL I./274 f. 21. á. 1. ő. e. Agitálni népfrontosan jártak addig, amíg valamelyest működtek a pártok. A jelentések tanulsága szerint ahol a másik párt volt a szimpatikus, ott a kommunisták háttérben maradtak, nem szóltak semmit, nehogy „elrontsák a hangulatot”.

¹⁴ MOL M-KS 276. f. 108. cs. 7. ő. e. Feljegyzés. Telefonon kért hangulatjelentésről, április 27. 1. Ehhez hozzájárult még az is, hogy a felvilágosítás egyáltalán nem számított népszerű és közkedvelt feladatnak: „Agitátoraink, illetve népnevelőink igen gyenge lábon állnak. Húzódoznak az agitálástól, mondván, hogy a lakosság tőlünk követeli a petróleumot és bennünket tesz felelőssé a textiljegyek szétosztásánál tapasztalt hiányosságokért is. Ebből az következik, hogy nekünk az elvtársakat még fokozottabban kell nevelni, mint eddig.” PIL I./274 f. 21. á. 11. ő. e. Országos megyei propagandista értekezlet. 4.

számított, ami nem csoda, hiszen az ideológia szerint az ellenséges elemek, azaz a kulákok és a klerikális reakció súlya és befolyásoló ereje itt volt a legnagyobb. A városokban 1948-ban már „előrehaladott” volt a szocializmus építése, míg falun csak az alapok lerakásánál járt, kezdve az iskolák államosításával, a szövetkezetesítés, tagosítás beindításával, a gépállomások felállításával. Úgy vélték, addig nem lehet városon a szocializmust építeni, amíg a falu a kapitalizmus útján halad és a dolgozó parasztság csak a népi demokrácia hozadékait élvezi, de nem veszi ki a részét az építőmunkából.

A propagandahálózat csúcsszerve a több névváltoztatáson és szervezeti átalakításon is átesett Agitáció és Propaganda Osztály volt, amely a korszak javarészában Orbán László vezetése alatt állt.¹⁵ Hogy a felvilágosítás állami intézményei megfelelő irányítás alá kerüljenek, 1948 szeptemberében felállították az Agitációs és Propaganda Bizottságot, melynek feladata az agitációval és propagandával foglalkozó osztályok munkájának összefogása és koordinálása volt. A bizottság vezetője Révai József, helyettese Horváth Márton lett.¹⁶

A helyi – azaz megyei, járási, községi, városi, kerületi és üzemi – propagandaszervek kiépítése 1949 júliusában kezdődött meg. Az osztályok felállítása lassú ütemben folyt, ez főképpen a nagyfokú kádérhiánynak volt köszönhető. Kezdetben a megyékből, járásokból kiindulva próbálták az alsóbb közigazgatási szinteket lefedni, először ideiglenesen a központból kiküldött munkaerővel, aztán a helyi káderek kinevelésével. Amíg nem épült ki teljesen a hálózat, a népnevelőknek addig is el kellett jutniuk valamennyi dolgozóhoz. Ezért a járási központokba 10–20 fős aktíva felállítását rendelték el, melynek tagjai, az úgynevezett instruktorok rendszeresen, de legalább egy-egy kampány alkalmával felkerekedtek, hogy a járáshoz tartozó, elmaradottabb községek politikai munkájába besegítsenek.¹⁷ A népnevelő-hálózat térképen tapasztalható egyenetlenségeinek tompítását szolgálták az úgynevezett mozgó-, vagy vándor népnevelőcsoportok is, amelyekbe a legjobb aktivistákat válogatták be.¹⁸ Abban, hogy jó ötlet-e a központból kiküldött csoportok bevetése, az illetékes

¹⁵ Az Országos Propaganda Osztály 1945 nyarától 1948 decemberéig létezett, ekkor felvette az Országos Agitációs Osztály nevet, 1950-től pedig Agitációs és Propaganda Osztályként működött. Az osztály élén az osztályvezető állt, őt követte az osztályvezető-helyettes és az alosztályvezetők. Állandó szektorok voltak az üzemi-városi és a falusi alosztályok, emellett a propagandaanyag kiadással, terjesztéssel is mindig foglalkozott egy-egy részleg. MOL M-KS 276. f. 108. cs. 1. ö. e. Szempontok az osztálytitkárság munkájának megszervezéséhez. 1948. október 29. 1.

¹⁶ MOL M-KS 276. f. 54. cs. 15. ö. e. Javaslat Agitációs és Propaganda Bizottság felállítására, 1948. szeptember 20. A bizottság előzménye volt az 1948. február közepétől létező úgynevezett állami propagandabizottság, márciustól- májusig pedig már a munkáspártok közös propagandabizottsága is működött.

¹⁷ MOL M-KS 276. f. 108. cs. 1. ö. e. Országos Propaganda Osztály munkaterve. 1949. július 1-október 15-ig. 1949. július 6.

¹⁸ MOL M-KS 276. f. 108. cs. 5. ö. e. Jegyzőkönyv, felvétel az MDP Országos Agitációs Osztály által megtartott június 22-i országos megyei propagandista értekezleten. Jó tanácsok a falura küldött kádereknek: „Elsősorban olyan elvtársakat küldünk, akik értenek a falusiak nyelvén, jó hírűkhöz semmi kétség nem fér és

funkcionáriusok véleménye megoszlott, ugyanis többen attól féltek, ezzel önállótlanságra szoktatják majd a helyi népnevelőket.¹⁹

A két–négy hét erejéig kiküldött pártmunkások választások idején választási agitátorokként működtek, utána pedig az aktuális eseményekről tudósítottak, a központi osztály adta az instrukciókat és a propagandaanyagot. Fizetést azonban nem kaptak, ellátásukról a működési körzetükben lévő pártszervezeteknek kellett gondoskodnia. Budapesten az Országos Káder- és Propaganda Osztályok, vidéken a megyei bizottságok és a városi vezetőségek önkéntes jelentkezés alapján és az alkalmasság figyelembe vételével jelölték ki a propagandistákat. A valóságban az önkéntesség elve – ahogy az a tsz-be történő belépés, a békekölcsönjegyzés vagy éppen a versenyfelajánlás során is tapasztalható volt – ez esetben is sérült.²⁰

Az alapszervek mindenfajta propaganda – beleértve az oktatással, sajtóval, kultúrmunkával kapcsolatos – tevékenységét az agitációs és propaganda titkár fogta össze. Ezen belül kimondottan az agitációért az agitációsfelelős volt számon kérhető. Az általa létrehozott agitációs gárdák egyrészt területi alapon, utcánként, házcsopontonként; az üzemekben, a szocialista gazdaságokban pedig munkacsoportonként, brigádonként, műhelyenként épültek fel.²¹ A népnevelők a gárdán belül népnevelőcsoportokba tömörültek, élükön a népnevelő felelős állt, aki közvetlenül 10–15 főt irányított. Minden alapszervben legalább egy népnevelőcsoportnak kellett működnie.²² Az agitációba bevonták a szakszervezeteket, tömegszervezeteket is: az ifjakhoz a Dolgozó Ifjúság Szövetségének tagjait, a nőkhez az Magyar Nők Demokratikus Szövetségének nőnevelőit küldték ki.²³

megnyerő külsejűek. Még csak véletlenül sem forduljon elő, hogy az agitátorok a pártmunkát netán bevásárlással kössék össze, vagy magukról megfélemlítve elsősorban az eszem-iszommal törődjenek. Az illető faluba dívó szokásnak megfelelően templom vagy litánia után vegyüljenek a csoportosuló falusiak közé, esetleg az ebéd utáni beszélgető időt használják fel, mikor a falusi nép a házak elé telepszik. Ügyeljenek azonban arra, hogy ne lépjenek föl erőszakosan, ne fölényeskedjenek.” PIL I./274 f. 21. á. 18. ö. e. Körlevél városi pártszervezeteinkhez a pünkösdi „Ki a falura” és a június 16-i országos agitációs nap megszervezéséről. 1–2.

¹⁹ „Nem szabad abból elindulni, hogy majd Budapest adja az embereket, mert csak budapesti emberekkel, mondjuk a Dunántúl kérdését megoldani lehetetlen. A tapasztalat erre vonatkozólag egyébként is azt mutatja, hogy igen sok budapesti ember, mivel más környezetből jön, más hangulatú népből jön, megtorpan. Különösen áll ez a Dunántúltra, ahol a felmerülő roppant nehézségekkel szemben sokszor nem állja meg a helyét. Arról nem is beszélve, hogy igen sok vidéken olyan konzervatív hangulata van a népnek, hogy az ún. jött-menteket, kívülről behelyezetteket, felülről jövőket nem szeretik.” PIL I./274 f. 21. á. 3. ö. e. Révai József: A területi propagandisták feladatairól. 2. Lásd 1. melléklet!

²⁰ PIL I./274 f. 21. á. 1. ö. e. Az Országos Propaganda Osztály javaslata. 1946. X. 16. 1-2.

²¹ MOL M-KS 276. f. 89. cs. 164. ö. e. Az üzemi és városi pártszervezetek agit. prop. felelőseinek feladatai. 1951. december 30. 1–6.

²² MOL M-KS 276. f. 108. cs. 1. ö. e. Az Országos Propaganda Osztály munkaterve július 1-től október 31-ig. 1948. július 24.

²³ „A dolgozóknál figyelembe veszik azok politikai fejlettségét, jó és rossz tulajdonságait, a munkához való viszonyt és ennek alapján osztják fel maguk között a politikai nevelőmunkát. Pl. az egyik asszony nem rég jött faluról az üzembe dolgozni, még magán viseli mindazokat a tulajdonságokat, amelyek a falusi asszonyokat fejlődésükben visszatartják: vallásos, idegen számára még az üzemi fegyelem, a munkában való pontosság stb. Ilyen esetben a kollektíva például megbíz egy MNDSZ-tag népnevelőt, hogy először ismertesse meg az új

Az osztályok háromhavonta munkatervet készítettek, amelyben sorra vették a jövőre nézve fontos politikai szempontokat és az aktuális szervezési feladatokat, itt állandó elemként szerepelt a népnevelőcsoportok megszilárdítása, szociális összetételének jobbá tétele, a tagok képzettségének emelése, az ellenőrzés fokozása és az irányítás javítása. Minden munkaterv úgy kezdődött, ahogy a korszak dokumentumainak java, azaz az eredmények felvonultatásával, de a hiányosságok és vétségek sorolásával folytatódott és teljesedett ki igazán, majd ezek orvoslásául megszabták az elvégezendő feladatokat. Egy-egy fontosabb témához külön propaganda- és ütemtervet is összeállítottak.

A propagandaosztályok működését átszöttek a rendszeresen megtartott értekezletek. A központban az osztályvezetői-, alosztályvezetői- és osztályértekezletek mellett változó gyakorisággal országos-, táj- és tapasztalatcsere értekezleteket is összehívtak, illetve ugyanezt megyei-, járási-, városi-, kerületi-, üzemi szinten is, egy-egy fontosabb történés kapcsán pedig menetrenden kívüli tanácskozássra is sor került. Iparáganként külön népnevelő értekezletet tartottak, így a bányá-, az építő-, kohászat-öntöde-, valamint a textiliparban munkálkodó népnevelők részére. Ezen összejövetelek tapasztalatait brosrákba, népnevelő füzetekbe jelentették meg.

Ahogy az egész pártszervezetben, úgy a propagandahálózatban is a végrehajtás ellenőrzése központi jelentőséggel bírt. Ezt tartották a bolsevik munkastílus alapjának, úgy vélték, növeli a kommunista felelősségtudatot és megszilárdítja a fegyelmet.²⁴ Az ellenőrzésnek két fő módja volt: a beküldött jegyzőkönyvek, vagy éppen a telefonbeszélgetések során tett jelentések tanulmányozása, valamint a központokból történő kiszállás alatt végzett személyes kontroll.²⁵

A kért beszámolók, illetve egyéb források – kérdőívek, más osztályoktól kapott információk – alapján az osztály kéthetente hangulatjelentéseket készített a pártvezetőség számára.²⁶ A kiértékelés szempontjai között általában szerepeltek a pártépítéssel, a termeléssel, a Szovjetunió népszerűsítésével, a nemzetközi helyzettel kapcsolatos agitációs munka kérdései.

dolgozót a többi párttagokkal, asszonyokkal. Törődjön vele, hogy minél előbb otthon érezze magát az üzemben. Beszéljen neki az üzem termelésének jelentőségéről jövője szempontjából [...] Látogassa meg a lakásán és ott is beszélgessen el vele. Beszélje meg az agitációs kollektíva, hogy ki fogja szakmailag és politikailag patronálni...” MOL M-KS 276. f. 89. cs. 164. ö. e. Az üzemi és városi pártszervezetek agit. prop. felelőseinek feladatai. Budapest, 1951. december 30.

²⁴ *Pártmunkás*. 1950. november 25. 14.

²⁵ MOL M-KS 276. f. 108. cs. 25. ö. e. Jegyzőkönyv az Agitációs alosztály 1948. augusztus 7-én tartott üléséről. A propagandamunka esetében a politikai ellenőrzést tartották a legfontosabbnak: „Ha nem vesszük észre kádereinknél a helytelen, téves nézeteket – ez a pártmunka minden területén érezteti hatását a gyakorlati feladatok végrehajtásában.” *Pártmunkás*. 1950. november 25. 14.

²⁶ MOL M-KS 276. f. 108. cs. 1. ö. e. Országos Propaganda Osztály munkaterve. 1948. dec. 15-től -1949. márc. 15-ig. 1948. december 16. 6.

Emellett a népnevelőcsoportok vezetői is havi jelentéseket adtak le az illetékes osztályoknak.²⁷

A népnevelés állami monopóliumnak számított, csoportosan senki más nem művelhette, csak a hivatalos, párt által delegált személyek.²⁸ Ami az állandó népnevelőcsoportok taglétszámát és összetételét illeti, az 1949-es adatok között 70 ezer, az 1951 végén készült összesítésben ennek duplája, 130–140 ezer népnevelő szerepelt, a párttagok aránya 70–75% körül mozgott. A kampányok idején ez a szám megsokszorozódott, az ekkor bekerültek többsége párton kívüli volt. A csoportok megszervezését nehezítette az igen nagyarányú – mintegy 35–40%-os – fluktuáció, ami azt jelentette, hogy a létszámnak több mint harmadát az újonnan beszervezett, tapasztalatlan személyek tették ki. Ugyancsak a munka minőségét rontotta az a tény is, hogy a felvilágosítást nem tartották fontos feladatnak, ezért általában a gyengébb munkaerőre bízta, a megbízhatóbb, képzettebb kádereket ipari-gazdasági munkakörben foglalkoztatták: „Ilyen viszonyok között az alapszervekben sem fejlődhetett ki eléggé a propagandamunka és nem nőttek ki a szükséges propagandakáderek. A legértékesebbet közülük kiemelték más „fontosabb”, azaz nem propagandamunkára. Ezzel magyarázható, hogy a megyei propagandistáink és budapesti kerületi propagandistáink túlnyomó többsége csak 3–4 hónapig dolgozik posztján.”²⁹

A tagok a személyi felelősség elve szerint tevékenykedtek, egyénenként kiosztották a feladatokat, valaki a munkaverseny megszervezéséért, míg más a sajtó terjesztéséért, szemléltető agitációért, vagy a tagjelöltekkel való foglalkozásáért volt számon kérhető. Azonban nem egyszer megesett, hogy a helyi pártszervek kisajátították a népnevelőket, egyszerű végrehajtónak használták őket. Ennek jellemző eseteként említhetőek meg az úgynevezett „villám-begyűjtések”. A begyűjtővé süllyesztett népnevelők pedig az esetleges ellenállásra számítva a rendőrség és a karhatalom igénybe vételével igyekeztek kellő nyomatékot adni „kérésük” teljesítésének.³⁰

²⁷ MOL M-KS 276. f. 108. cs. 5. ő. e. Jegyzőkönyv, felvétel 1950. február 3-án az Országos agitációs Osztályon megtartott népnevelő értekezleten. 35. Lásd 2. melléklet!

²⁸ MOL M-KS 276. f. 53. cs. 90. ő. e. Jelentés a december 1-jei párt- és kormányhatározattal kapcsolatos falusi népnevelő munkáról, 1951. december 20. A módszerek tökéletesítésére a mintaüzemek, mintagazdaságok mellett minta népnevelő körzetet is létrehoztak. MOL M-KS 276. f. 89. cs. 128. ő. e. Tervezet a „Minta körzet” megszervezésére.

²⁹ PIL I./274 f. 21. á. 1. ő. e. MKP Főtitkárságának Javaslat. Pártunk propagandamunkájának megerősítéséről. 1947. II. 2. 1-2.

³⁰ „Az agitáció módszereiről. Beszéltem már arról elvtársak, hogy nem selyemlepedővel vagy paplannal lesz megágyazva a kommunisták számára az ágy. Talán, igen nehéz munkának nézünk elébe [...] Bizonyos rendszabályok, amelyeket nekünk népszerűsíteni kell, népszerűtlenek lesznek a nép bizonyos részének. Nem lehetetlen, hogy sor fog kerülni a beszolgáltatandó termény erőszakos behajtására – ha másképp nem fog menni. Nem szívesen nyúlunk a paraszttal szemben erőszakos eszközökhöz, de a fenyegető városi éhínség olyan kérdés,

A népnevelés nem számított „főállásnak”, azt is csak a szervezet megszilárdulása után sikerült elérni, hogy az agitátorok más pártfeladatokat ne kapjanak.³¹ Mindenkinnek a maga üzemében, tsz.-ében elvégzett munkáján felül kellett a népnevelésre időt, energiát kerítenie. Különösen nehéz volt minden elvárásnak megfelelni egy-egy kampány ideje alatt. Az éves propagandaműködésnek voltak csúcspontjai, kiemelkedő szakaszai, amelyek rendre a fontosabb politikai fordulatokhoz, így választásokhoz, ünnepekhez, vagy a mezőgazdasági termelés nagyobb mozzanataihoz, illetve a párt valamely jelentősebb intézkedésének végrehajtásához kapcsolódtak. A népnevelőknek zsebnaptárakban jelezték, mikor éppen milyen kampány az aktuális.

A propagandagépezet 1949-ben, az első egypárti választásokkor dübörgött először igazán, a népnevelőmunka tömegmunkává nőtt, az agitátorok száma megháromszorozódott, 250 ezerre ugrott. A kulcsszó a „lelátogatás” volt: minden népnevelőnek le kellett látogatnia minimum kétszer a hozzá sorolt választókat. Az Agitációs Osztály az irányításon ekkor a Szervezési Osztállyal osztozott. Több helyen fogalmaztak úgy a pártvezetők, hogy a választások idején a hazai gyakorlat megközelítette a bolsevik agitációt. A siker okát abban látták, hogy ekkor a propaganda reszortjellegét levetve ténylegesen központi pártfeladattá vált. Az 1953. májusi választások egy szervezeti újdonságot hoztak. A szovjet agitációs pontok mintájára Népnevelő Központok felállításáról adtak ki körlevelet. Innen indult ki a lakóterületeken folyó agitációt, itt készítették fel a népnevelőket, itt dolgozták ki az agitációs módszereket. A központokat az illetékes kerületi pártbizottság által kijelölt üzem, hivatal, intézmény pártszervezete patronálta. Az ideirányított népnevelők pedig az eredeti beosztásuk szerinti, saját üzemükben végezett munkán felül hajtották végre a központtól kapott feladatokat.³²

A jelentésekből jól kivehető, hogy a hálózat „hullámozott”: egy-egy kampány idejére felduzzadt, megsokszorozódott a létszám, nőtt a felvilágosítások gyakorisága, kibővült az eszköztár, ugyanakkor a gárdák fel is hígultak. A kampány végezetével – és a felülvizsgálatok megkezdésével – szétzüllöttek a csoportok, a tagok, ha meg is maradtak, aktivitást alig mutattak. De közben már a párt nyakán volt a következő választás, terv, vagy éppen termelési

amire áll az a mondás, hogy szükség törvényt bont.” PIL I./274 f. 21. á. 3. ö. e. Révai József: A területi propagandisták feladatairól. 3–4.

³¹ Kezdetben a csoportvezetőket leszámlítva minden agitátornak és népnevelőnek egyben pártbizalminak is kellett lennie, ezt 1948-ban szüntették meg. PIL I./274 f. 21. á. 6. ö. e. Megyei propagandisták legfontosabb teendői 1948. febr. 1-től 15-ig.

³² MOL M-KS 276. f. 89. cs. 166. ö. e. Körlevél a budapesti kerületi és a városi Pártbizottságnak a „Népnevelő Központok” szervezéséről. 1953. március 16. 1–5.

feladat, ezért újra nekilátott a szervezésnek, újra felfújta azt az „agitációs lufit”, ami hamarosan ismét szétpukkant.³³

A propagandahálózat létrehozásakor az MDP előtt célként az lebegett, hogy megteremtse a hatékony munkavégzés kereteit, és biztosítsa a minél könnyebb ellenőrzést. A struktúra azonban olyan bonyolulttá sikeredett, hogy még azok sem látták át, akik benne dolgoztak, a propagandisták és agitáció felelősök sem voltak teljesen tisztába az apparátus felépítésével.

A népnevelők képzése

A fent említett visszasságok megszüntetését és az agitációs munka minőségének javulását a káderek képzésétől várták. A népnevelők egyrészt a pártiskolákon általános ismeretekre tehettek szert, másrészt speciális felkészítést is kidolgoztak a számukra. Az oktatásba való bekapcsolódás önkéntes alapon nem hozta meg a kívánt eredményt. A jelentések országszerte alacsony részvételi arányról és nagyfokú lemorzsolódásról számoltak be. Ezért 1949 őszétől előfeltételekhez kötötték a csoporttagságot: minden tagnak sikerrel el kellett végezni legalább az alapfokú szemináriumot, csoportvezetők pedig csak legalább a kéthetes iskolát kijárt párttagok lehettek.³⁴ Az agitátoroknak az ideológiai alapvetések elsajátításán túl a nemzetközi és országos viszonyokkal, az aktuális politikai, gazdasági fejleményekkel, a szakmai, ipari, mezőgazdasági ismeretekkel is tisztában kellett lenniük. A vezetők folyamatosan ellenőrizték, a csoporttagok kellő gondot fordítanak-e a tanulásra.³⁵

A népnevelők legnagyobb hányada az alapfokú oktatásban vett részt, a képzettségi szint növekedésével a részvételi arányuk egyre csökkent. Az esti népnevelő iskolákon egyszerre nagyjából 300 ezer népnevelőt képeztek ki, az agitátorgárda-vezetőket egyhónapos megyei, vagy hathetes agitációs iskolára küldték, a megyei, legfontosabb városi és nagyüzemi propagandisták számára hathónapos tanfolyamot írtak elő Budapesten.³⁶ A propagandista szeminárium pedig a középfokú káderoktatással volt egyenértékű, célja az alapfokú politikai

³³ Ennek próbálták elejét venni többek között az agitációs hét megszervezésével: „Az agitációnak ilyen nagy lendületű, általános megindítása fokozott aktivitást adna az elvtársaknak. Ha a pártszervezetek erre az időre központi feladatukul kapják a jó agitáció megszervezését, akkor ennek az lesz a következménye, hogy a választások után szétesett agitátorgárdák újra összekovácsolódnak és újak keletkeznek. Az agitációs hét lényegében a téli agitációs szezon kezdőhete lenne.” PIL I./274 f. 21. á. 18. ö. e. A Propaganda Osztály javaslata a Szervező Bizottságnak „Agitációs hét” szervezésére. 1.

³⁴ MOL M-KS 276. f. 108. cs. 1. ö. e. A választás utáni közvetlen szervezési feladatok vázlatos terve.

³⁵ MOL M-KS 276. f. 89. cs. 4. ö. e. Jelentés az esti népnevelő iskolák munkájáról. 1950. szeptember 8. 2–4. Leleményes fejlesztésnek számított a mozgó politikai iskola, amelynek lényege, hogy a propagandisták az alapfokú politikai iskolák anyagait utazás közben adják le a hallgatóságnak. A központ ehhez autót és képzett előadót is biztosított. A módszer fő előnyét abban látták, hogy általa maximálisan elejét tudták venni a lemorzsolódásnak. MOL M-KS 276. f. 89. cs. 32. ö. e. Alsófokú pártoktatás feladatai. Győri Imre előadása, hozzászólás. 1952. február 4. 23.

³⁶ MOL M-KS 276. f. 108. cs. 2. ö. e. A népnevelők politikai és szakmai színvonalának emeléséről. 1949. november 3–4.

iskolák propagandistáinak, vezetőinek továbbképzése volt. Az előadások a fővárosra koncentrálódtak, vidéken a falusi propagandistáknak minden járásban két szemináriumot kellett szervezniük, egyet a járási központban és egyet a kiválasztott súlyponti településen.³⁷

Választások, nagyobb kampányok előtt rohamtempóban képezték ki a népnevelőket. Ekkor – mint arra fentebb utaltam – elsősorban nem a meglévő állomány „politikai színvonalának emelésére” összpontosítottak, hanem újabb párttagok és párton kívüliek bevonására. Az 1949-es választások előtti tervezetből kiderül, hogy szűk egy hónap alatt 2–300 ezer pártmunkást képeztek ki. Ehhez április elején Budapesten, a megyeszékhelyeken és a nagyobb községekben a hathónapos iskola kivételével minden pártszakszervezeti és tömegszervezeti iskolát agitátorképzővé alakítottak át. A Szervezési- és Oktatási Osztállyal együtt folyt a tanfolyamok előkészítése. Nagyjából ezt a forgatókönyvet követték az 1950 őszi tanácsválasztásokon előkészítésekor is.³⁸

A népnevelők a szervezett oktatás keretein kívül elsősorban a számukra szerkesztett kiadványokból készülhettek fel az agitációra. A Népnevelő füzetet központilag adták ki, 1948 júliusától külön a falura és a városra szánt példányokkal.³⁹ A vidéki szervezetek kiépülésével a füzetek „decentralizálása” is napirendre került. Létezett helyileg szerkesztett megyei, járási, városi, üzemi, falusi füzet, vagy egyes iparágakra specializált kiadás is. Emellett a Falusi és Üzemi Népnevelő Kiskönyvtárban, illetve a Propagandista Kiskönyvtárban is több brosúra látott napvilágot. Önálló sorozatot kaptak például a bolsevik agitációs módszereket népszerűsítő füzetek. A különböző tömegszervezetek, testületek közül nagy példányszámban terjesztette az MNDSZ Miről beszéljünk? címmel füzetét, külön falura és városra specializált tartalommal.

Az Üzemi- és Falusi Alosztály munkaterveinek tartalmazniuk kellett a kiadványok szerkesztési tervét. A részletes tematikát az alosztályvezetői értekezlet hagyta jóvá. Állandó kapcsolat kiépítésére törekedtek a szerkesztők és az agitátorok között, találkozásukat havonta egyszer Budapesten, vagy vidéki üzemekben, falun pedig tsz-ekben, gépállomáson, állami gazdaságokban kellett megejteni. Emellett optimális körülmények között rendszeresen leveleztek legalább húsz levelezővel.

A központi Népnevelő füzet kéthetente jelent meg, 16–20 oldal terjedelemben. Minden számhoz tömeganyagot kellett mellékelni, ez lehetett egy Szabad Nép-, vagy más újságcikk,

³⁷ MOL M-KS 276. f. 89. cs. 4. ö. e. Javaslat a propagandista szemináriumok munkájára. 1950. augusztus 26.

³⁸ MOL M-KS 276. f. 108. cs. 1. ö. e. Tervezet agitációs iskolák megszervezésére. Lásd 3. melléklet!

³⁹ A Népnevelő példányszáma 1950-ben 210 ezer körül mozgott, ebből 95 ezer füzetet a falvakban, 115 ezret városokban, üzemekben osztottak szét, 1949 augusztusáig ingyenesen terjesztették. MOL M-KS 276. f. 55. 75. ö. e. Javaslat a „Népnevelő” jellegének, szerkesztésének és megjelenítésének megváltoztatására. 1950. november 24.

riport, tárca, könyvrészlet, egyes esetekben külön erre a célra írt röplap, melyet az agitátorok a beszélgetések alkalmával terjesztettek. A lapszámokat a leköszölt beszédek, határozatok mellett az osztályok munkatársai, gyakran hivatásos újságírók, valamint maguk a népnevelők töltötték meg cikkekkkel, amelyeket többnyire nem írtak alá. Köztük találunk példatárakat, érv- és tapasztalatgyűjteményeket, rövidebb-hosszabb párbeszédeket, történeteket. Tipikus témák a következők: agitátorok, sztahanovisták portréi, ünnepek, érfordulók, egy üzem, gazdaság élete, kultúrműsorok számai. A kiadványok a hosszabb szövegek mellett fotókat, rajzokat is tartalmaztak a korszakra jellemző gyermek, szájbarágó képaláírásokkal. Ezzel szemben a magyarra fordított szovjet füzetek meglepően könnyedebb hangvételűek, gördülékenyebb, olvasmányosabb stílusúak. Tartalmukat illetően főként agitátor életutakat mutattak be, beleszöve azt, az adott személy hogyan jutott a pártba, milyen munkát végezett, milyen módszerekkel agitált.

A küllemet illetően nem sok gondot fordítottak a tördelés, a képanyag minőségére, még rendes fedőlapjai sincsenek sok esetben a füzeteknek, a sorok átfolynak a külső borítóra, a papír minősége pedig – az általános viszonyokhoz hasonlóan – rossz.

Egy 1950 eleji alosztályvezetői értekezlet indítványára lefolytatott vizsgálat a Népnevelő füzetet alacsony politikai színvonalúnak találta. Kimondta, hogy a cikkek elvi hibákat tartalmaznak, az agitációhoz nem jó érveket, nem megfelelő tényeket adnak, nehézkes, az agitátorok beszédmódjától idegen nyelvezetűek, a lapszámok pedig túlszűfoltak. A hozott határozatban megszabták, hogy az újság új profiljának kialakításában a Bloknot Agitátorát, a moszkvai Pártbizottság kiadványát kell követni, azaz egy szám egy központi kérdést tárgyaljon meg több oldalról érvekkel ellátva, agitációs tapasztalatokkal alátámasztva. De azt is előírták, hogy a szovjet módszereket nem mechanikusan kell átvenni, hanem figyelembe véve azt az óriási színvonalbeli különbséget, ami a Bloknot Agitatora és a Népnevelő; a szovjet és a magyar népnevelők; „a szovjet agitációs módszerek sokrétűsége” és az itteniek elmaradottsága között van.⁴⁰

Az előállítás nem ment mindig zökkenőmentesen és sokszor nem volt reális a példányszám megállapítás sem. Hogy mennyire nem igazodtak a valós igényekhez, azt a következő adat mutatja meg: 1949-ben Budapesten 24–26 ezer népnevelő működött, még választásokkor, nagy kampányok idején is csak 40 ezerre szökkent fel ez a szám, ennek ellenére rendszeresen

⁴⁰ MOL M-KS 276. f. 108. cs. 2. ő. e. Határozati javaslat a „Népnevelő” profiljának megváltoztatására és szerkesztésére. 1950. január 6. 2–3.

60 ezer Népnevelő füzetet adtak ki számukra.⁴¹ Az agitációs anyagok terjesztésénél is több probléma adódott, a pártszervezetek nem foglalkoztak ezzel a feladattal. Ha a kiadványok el is jutottak az adott községbe, az ottani felhasználásukat már végképp nem lehetett biztosítani. Sok kiszállás számolt be arról, hogy a Népnevelő-kötegek felbontatlanul heverték az asztalfiókokban, szekrények tetején, sőt néhol a füzeteket „el is cigarettázták”.

Az 1951-es év több változást is hozott, egyrészt január 1-jétől új alakban és tartalommal jelent meg a Népnevelő füzet, sokkal nagyobb, 40–60 oldalas terjedelemben, kartonfedéssel. A városi-üzemi és falusi kiadványt összeolvasztották, amelyre innentől kezdve egyénileg is elő lehetett fizetni a népnevelő-felelősnél, illetve az anyagterjesztőnél.

A különféle gyorstalpalók ellenére az agitátorok a rájuk zúduló előírás-rengetegben gyakran nem tudtak használhatóra bukkanni. A füzetekben – a gyakori átszerkesztések ellenére – a javaslatok legtöbb része a mindennapi akadályok elhárításában túlzottan nagy kapaszkodót nem jelentő tanácsokban merült ki. Amikor azonban a várt eredmények elmaradtak, a felettesek megrovásukba mindig beleszótták az önálló tanulás elhanyagolását és a füzetek nem kellő mértékű forgatását.

A népnevelés eszköztára

A szóbeli meggyőzés

A propaganda irányítói úgy vélték, az elméleti alapok elsajátítása mellett a népnevelőket részletes és körültekintő gyakorlati ismeretekkel is fel kell vértetni. A sikeres agitáció feltételei között legfontosabbként az elvi elkötelezettség szerepelt: a kommunista agitátor hű az általa képviselt eszméhez, minden gondolatát ez hatja át, külön utas véleményre nem helyezkedik, még akkor sem, ha az adott helyzetben a párt iránymutatásától eltérő megoldást látna relevánsnak. Az agitációtól elvárták, hogy őszintén szóljon a nehézségekről is, ne merüljön ki a „boldogságagitációban”.⁴² A mindennapi életből vett példák segítségével céltudatos, konkrét és hatékony útmutatást kellett adni. Munkavégzés közben egy szónok sem szorulhatott védekezésbe, házról-házra járva egy támadást se hagyhatott reagálás nélkül, meg

⁴¹ MOL M-KS 276. f. 89. cs. 4. ő. e. Feljegyzés a budapesti népnevelők számáról és népnevelőcsoportok összesítéséről.

⁴² „Vigyázni kell az agitációban elvtársak arra, hogy úgy propagáljuk ezeket a dolgokat, hogy megmondjuk az igazat, ha nincs más mód, de ugyanakkor ostyába csomagoljuk ezeket a keserű igazságokat, mert ha túl keserűek lesznek, a nép nem nyeli le [...] Nehogy azt gondolják, hogy ezalatt azt értem, hogy hazudni kell a népnek, de a dolgokat úgy kell összekötni az érem másik oldalával, hogy a nép belássa, hogy ezt így kell csinálni, másképp nem lehet, s hogy ez a munkásosztály és a parasztság érdekét szolgálja.” PIL I./274 f. 21. á. 3. ő. e. Révai József: A területi propagandisták feladatairól. 4.

kellett őriznie harciasságát. Mindezt pedig közérthető, egyszerű, a helynek és a hallgatóságnak megfelelő nyelvezeten kellett előadni.⁴³

A pártvezetők szerették volna elérni, hogy a népnevelők az emberek bizalmába férközzenek, ezért előírták nekik, hogy ne „hivatalosan” járjanak a népet okítani, hanem baráti beszélgetések során kommunikálják a párt akaratát és bírják őszinte nyilatkozatokra a dolgozókat. Ne rontsanak ajtóstul a házra, és – ahogy Révai József mondta – ne lógjon ki az „agitáció lólába” sem.⁴⁴ Az, hogy valóban őszintén megnyilvánultak-e az agitációs alanyok, kétséget ébresztett a vezető elvtársakban is. Mondhatni, teljes joggal, ugyanis a népnevelők annyira nem tudták látogatásuk valós okát leplezni, hogy jegyzeteltek is a beszélgetések alatt, így még a leggyanútlanabb dolgozó is kétszer meggondolta, amit kiejtett a száján. Ebből is látszik, hogy a népnevelői szerepkörbe csöppent munkások és parasztok milyen nehezen éreztek rá a propaganda „ízére”.⁴⁵

A gyors, események elébe vágó agitációnak egyik legfőbb gátja maga a pártvezetőség volt, mivel nem jutatta el azokat az információkat a népnevelőkhöz, vagy legalább a propagandistákhoz, amelyek birtokában előre befolyásolni tudták volna a hangulatot. Minden szándék ellenére a leghatékonyabbnak két érv bizonyult: a fenyegetés és a pénzszerzés lehetőségének felvillantása.⁴⁶ A visszatérő hibák közé tartozott, hogy a népnevelők túlságosan a központra hagyatkoztak, az érveket nem önállóan dolgozták ki, a politikai feladatok helyett pedig elvesztek az apró szervezési munkálatokban. A párt azonban a találékony, helyi kezdeményezésekkel előálló népnevelőket szerette, akik felismerték, kihez hogyan kell szólni és fel is használták ehhez minden – pártszerű – lehetőséget.⁴⁷

A szóbeli hangulatkeltésnek alapvetően két fő típusa különíthető el: a csoportos és az egyéni agitáció. Előbbinek több altípusa is létezett. A csoportos megbeszélés legfeljebb tízfős közönséggel az ebédszünetben, vagy a munkaidő előtti, utáni időpontokban zajlott. A kisgyűlésre akár 40–50 fő is ellátogathatott. A röpgyűlés – nevéből adódóan – előre nem látott

⁴³ *Útmutató...* (1953): 4–12.

⁴⁴ MOL M-KS 276. f. 108. cs. 55. ő. e. Agitációnk új feladatai. Révai József előadása 1949. január hó 24-én. 35. Nem meglepő módon helytelen az alábbi agitációs indítás is: „Adjon Isten jó napot! Hát engem azért küldtek a Magyar Dolgozók Pártjától, hogy agitáljam meg magukat.” MOL M-KS 276. f. 108. cs. 7. ő. e. Feljegyzés. Telefonon kért hangulatjelentésről, április 27.

⁴⁵ MOL M-KS 276. f. 108. cs. 5. ő. e. Jegyzőkönyv, felvétel 1950. február 3-án az Országos Agitációs Osztályon megtartott népnevelő értekezleten. 4.

⁴⁶ „– Hogy győződ meg a dolgozókat, hogy kössék meg a versenyszerződést? – A leghatásosabb, ha a pénzre hivatkozunk.” MOL M-KS 276. f. 108. cs. 5. ő. e. Jegyzőkönyv, készült Budapesten 1950. április 20., a Magyar Dolgozók Pártja Agitációs Osztályán megtartott üzemi népnevelő tapasztalatcsere értekezletről. 54.

⁴⁷ „Húsvét hétfőjét locsolási ünnepségekkel kötöttük egybe, melyek általában igen jól sikerültek. Locsolóink 12 000 darab röpiratot vittek szét, melyek meghívók voltak Rákosi elvtársbeszédének meghallgatására. Locsolóinkat a lakosság szeretettel fogadta.” MOL M-KS 276. f. 108. cs. 6. ő. e. Példák a népnevelők számára. 1949. április 29. 4.

esemény kapcsán következett be és 15–20 dolgozó összehívását igényelte, megszorodtak az ilyen jellegű összejövetelek például a választások idején. A közös újságolvasáson a felolvasást kérdések feltevése és megválaszolása követte.⁴⁸ Ezen felül beszélhetünk még rétegyűlésről is, amelyen egy-egy – nőket, ifjakat, vagy éppen cukorrépa-termelőket érintő – speciális probléma került előtérbe.⁴⁹ A vezető szervek arra sarkallták a népnevelőket, a csoportos agitációt építsék be az adott régió hagyományaiba, ezáltal is csökkentve a hivatalos és kötelező jelleget. Kihaszíratlan lehetőséget láttak például a fonóhelyekben, mert itt egyszerre több család is összegyűlt.⁵⁰

Az egyéni beszélgetések során nagyjából ugyanaz hangzott el, mint a fenti alkalmakkor, tehát az agitációs alanyok a népnevelők előadásait legalább kétszer voltak kénytelenek végighallgatni.⁵¹ Különbséget annyi jelentett, hogy az egyéni agitáció vezetői külön-külön foglalkoztak az előzőleg hozzájuk beosztott dolgozókkal. A hatékony munka érdekében ismerniük kellett a családtagokat, információkat kellett szerezniük arról, mit csináltak a Horthy-rendszerben, a háború alatt, hogyan viszonyulnak a párthoz, mi hozható fel ellenük, miben maradtak el, miben jártak élen. Mindezek ismeretében minden egyes központi irányelvet, határozatot személyre szabott érvrendszerrel alátámasztva kellett körülbástyázni és megmagyarázni.

A szemléltető agitáció

Az egyik elhajlónak titulált dolgozó paraszt a megemelt beadás idején felajánlotta, hogy inkább duplán dekorál Sztálin elvtárs születésnapjára, csak ne kelljen kukoricát beszolgáltatnia. Persze a népnevelők azonnal rámutattak, hogy a többszörös díszítés nem oldja meg a lakosság ellátását. Az eset nem csupán a begyűjtés alól való kibújás egyik – nem éppen sikeresnek mondható – próbálkozásáról számol be, hanem arra is utal, hogy az MDP a tartalom mellett a látványt is teljes mértékben átpolitizálta, annak minden elemét a politikai mondanivaló hordozójává kívánta tenni.⁵² Ennek eredményeképpen a Magyar Népköztársaság

⁴⁸ *A csoportos agitáció módszerei* (1952): 2–3.

⁴⁹ MOL M-KS 276. f. 108. cs. 36. ő. e. Falusi szervezeteink népnevelő és kultúrmunkája. 12.

⁵⁰ A falusi agitációról készült értékelés szerint a legtöbb helyen a falusi szokások ilyen irányú felhasználása (tanyázás, konopolás, padkázás, szövés-fonás, kukoricafosztás stb.) minimális volt. MOL M-KS 276. f. 108. cs. 36. ő. e. Falusi szervezeteink népnevelő és kultúrmunkája. 10.

⁵¹ OSZK PK: Agitációs anyag („Népnevelő”, „Lássunk tisztán”) 1950. 695. doboz, *Lássunk tisztán...* 1950. augusztus, 21. „Nagy öröm fogta el, amikor a Standard gyár felhívását hallotta. Hétfőn azonnal röpgyűlésre hívta össze az elvtársakat, de tapasztalta, hogy nem értették meg mindjárt a lényegét. Ezért kénytelen volt utána minden egyes elvtárshoz külön odamenni és elmagyarázni neki, persze ennek már megvolt az eredménye.” MOL M-KS 276. f. 89. cs. 130. ő. e. Jegyzőkönyv, mely felvétel 1950. évi június hó 22-én az öntödék népnevelő értekezletén. 7.

⁵² MOL M-KS 276. f. 108. cs. 36. ő. e. Falusi szervezeteink népnevelő és kultúrmunkája. 12. „A propagandának kell gondoskodnia arról is, hogy pártszervezetünk háza tiszta, csinos, díszes legyen, hogy vonzza, és ne elriassza

városai, falvai – azelőtt ismeretlen – agitációs díszletbe öltözködtek, a közigazgatási, közösségi tereket és helyiségeket, a munkahelyeket, de a magánlakásokat is beborította a szocialista termeléshez, a párthoz kapcsolódó ábrázolások tömkelege. A helyi kezdeményezéseket is cenzúráztak, a látványképek megszületése felett az anyagfelelő és a dekorációfelelős bábáskodott. Ahogy az irodalomban, vagy bármely más művészeti ág esetében, úgy itt sem volt megengedett az önmagában való díszítettség, a l'art pour l'art hozzáállás.⁵³

A propagandaanyagok kiadásánál megszabták, miből mennyit és milyen formában kell nyomtatni, hogyan kell terjeszteni, felhasználni és persze minden folyamatot ellenőriztek.⁵⁴ Központilag előírták például, melyik vezetőnek, hol, milyen méretben, milyen alkalomból, milyen kontextusban lehetnek elhelyezve az arcképei, persze a sorrend sem volt mellékes.⁵⁵ Arról nem is beszélve, hogy a politikai szélfordulások után bizonyos személyek lekerültek, bizonyosak pedig felkerültek a falakra. Hogy a dekoráció milyen gyorsan reagált ezekre a változásokra, azt nehéz lenne megmondani. A propagandára vonatkozó intézkedések lassú és nehézkes foganatosításából – illetve a decemberi faliújságokon talált május 1-jei versenyfelajánlásokról szóló jelentésekből is – sejthető, hogy főleg vidéken nem lehettek mindig naprakészek a díszítések. Az aprólékos irányszabások valószínűleg nem épültek be az alapszervezeti gyakorlatba, de a nagy személycserékre biztosan reagáltak. Többek között emiatt is a pártvezetés számtalanszor elégedetlenkedett, a revizorok néhol csak ízléstelenséget, de van, ahol komoly politikai hibákat is találtak.

A dekoráláson túl a népnevelőket úgynevezett szemléltető eszközökkel is ellátták. A szocialista látványagitációban kiemelt szereppel bírt a faliújság. Az államszocialista rendszer logikája visszatükröződött a faliújság használatán is: szerkesztette a szerkesztőbizottság, ellenőrizte a helyi pártszervezet faliújság-felelőse, a szerzőket kiképezték a faliújság-író tanfolyamok, az eredményeket és sikereket pedig a faliújság-kiállítások demonstrálták.⁵⁶ A

a tömegeket. Kívül, belül ott legyenek a legfrissebb plakátjaink, időszerű jelszavaink, hogy mindenki belekalapálják politikánkat.” PIL I./274 f. 21. á. 2. ö. e. Orbán László: A Magyar Kommunista Párt propagandamunkája, 1948. 3. 13.

⁵³ „Az egyik faliújság-kiállításon például bemutattak neonfényvel megvilágított faliújságot, sőt olyat is, amelyiken eleven békegalamb volt. Az ilyesmi elveszi a faliújság igazi jellegét, megfelel a faliújság eredeti hivatásáról. És még valamit elárul: azt, hogy ott a faliújság rendszertelen, kampányszerű, kirakateredményekre törekszik csak.” FEHÉR (1952): 11.

⁵⁴ Lásd 4. melléklet!

⁵⁵ A teljes képsorozatok a korabeli filmekből jól ismertek: a főhelyen Lenin és Sztálin arcképe, kevésbé kiemelve, kicsivel lejjebb, általában középen pedig „legjobb magyar tanítványuk”, Rákosi Mátyás portréja.

⁵⁶ A *szemléltető agitáció*...(1951): 32–36. „A faliújság a legdemokratikusabb sajtó: mindenki írhat bele, mindenki olvashatja /még csak fizetni sem kell érte/ és egy aránylag kis közhöz szól /üzem, háztömb, falu/, amelynek életével, problémáival sokkal konkrétabban, közvetlenebbül foglalkozhat, mint bármelyik napilap.” PIL I./274 f. 21. á. 2. ö. e. Orbán László: A Magyar Kommunista Párt propagandamunkája. 1948. 3.

faliújságot a lokális és az országos történések kapcsolódási pontjaként szerették volna működtetni, emellett – biztosítva a verseny nyilvánosságát – tipikus helye és fóruma volt a versenykihívásoknak és a versenykihívási válaszoknak is.⁵⁷ A népnevelőknek erősíteni kellett a faliújság tömegkapcsolatait, amelynek fokmérőjéül a beérkezett levelek mennyisége szolgált. A leghűségesebb levelezőket azonban ők maguk és a szakszervezeti bizalmiak tették ki. Tehát a népnevelők kvázi saját maguknak írogattak, a lakosságot nem igazán hatotta át a „levelezési láz”.⁵⁸

A Kalinyin által tömegművészeti alkotásoknak nevezett propagandaplakátokat a helyben elkészített faliújsággal szemben többnyire központi, de legalábbis megyei szinten gyártották és ennek megfelelő körben terjesztették. Számos egyéb, többnyire szerényebb kivitelezésű formája is létezett a szemléltető agitációnak. A legegyszerűbb megjelenítési forma a jelszó, amely „harcra, munkára lelkesített”, ezt udvaron, bejáratnál, cséplőgépnél, begyűjtési helyen, főbb útvonalakon volt előnyös elhelyezni.⁵⁹ A gondosabb kivitelezésű fali tábla példája a sztahanovisták arcképcsarnoka, a dicsőségtábla és szégyen- vagy pellengértábla. A harci röplap és a villám a faliújság két megjelenése között terjesztve, pár soros szöveggel látott napvilágot. A kettő közötti különbség abban állt, hogy amíg a harci röplapot szétküldték, addig a villámot adott helyen kifüggesztették. Például szívesen tették ki a kulákok kapujára.⁶⁰ Valamivel nagyobb szabású megoldást jelentett a kiállítás, amely egy-egy üzem vagy termelészövetkezet addig elért eredményeit prezentálta. Ennek további típusai a vándorkiállítás és a selejtkiállítás. A mezőgazdasági munkálatok miatt a téli hónapokra időzített attrakciókat első sorban a politikailag elmaradottnak, reakciónak minősített területekre küldték.⁶¹ A selejtkiállításokat ezzel szemben az üzemekben rendezték meg, minden selejtdarabra ráírták a termelési értékét és hogy mennyi ruhát, élelmet stb. lehetett volna venni az összegből, de persze a károkozó nevét sem hagyták homályban. A kirakat alatt általában a szövetkezeti boltok kirakatát kellett érteni, ahol például „ideiglenes kiállítást” rendeztek az árurejtegetővé kikiáltott kulákok lefoglalt ingóságaiból, a talált ruhából, cipőből,

⁵⁷ Békeharc, Világszemle, Asszonyoknak, Sport, Újítás, Krokodil és Tüske – íme, az állandó rovatok közül néhány. Érdemes megemlíteni még az Őrjárat, máshol „Láttunk”-nak nevezett rovatot is. Az ide írónak nem kellett egyebet tennie, mint végig sétálni bizonyos időpontban az adott üzemben, szövetkezetben és felfedezni a hiányosságokat, leleplezni a mulasztókat, aztán – természetesen név szerint – közzé tenni a tapasztalatokat.

⁵⁸ FEHÉR (1952): 5.

⁵⁹ *A szemléltető agitáció...* (1951): 6–7.

⁶⁰ Természetesen ezeket a hatóság által elhelyezett „alkotásokat” nem lehetett önkényesen eltávolítani, így a megbélyegzés és lejáratás folyamata hosszú ideig is elhúzódhatott. Olykor a kiválasztott, vagy éppen önként jelentkező szomszédok feleltek a „dekoráció” sértetlenségének megóvásáért.

⁶¹ MOL M-KS 276. f. 89. cs. 4. ő. e. Javaslat vidéki vándorkiállítás rendezésére, a magyar munkásmozgalom történetéről. 1950. szeptember 30.

élelmiszerből.⁶² További típus a kirakat-újság, az újságkivágásokból összeállított, hordozható album, az élenjárók méltatására, lemaradók megrovására kiküldött agitációs levelezőlap.

A szemléltetés tucatnyi eszközét sorba véve joggal merülhet fel a kérdés, az agitációs gárdák egyáltalán igénybe vették-e a rendelkezésre álló kellékeknek, ha nem is mindegyikét, de legalább felét, harmadát. Valószínűleg nem, hiszen – mint arra fentebb rámutattam – a pártszerveknek egy-egy csoport emberekkel való feltöltése is súlyos problémát okozott. De ezen elemei, a népnevelői munkát alapjaiban gátló és korlátozó hiányosságok felszámolás helyett a propagandaosztály nyomdái ontották magukból az előírt módszerek megvalósítását aprólékosan taglaló és népszerűsítő broszúrákat.

Népnevelők a terepen

Népnevelők az üzemekben

A népnevelők működési helyük szerinti csoportosításában először az üzemi csoportokról érdemes szólni, időben is ezek alakultak meg hamarabb, hiszen az államosított gyárakban a pártszervezetek hamarabb ki tudtak épülni, mint a közös gazdálkodásra nehezen átálló falvakban. Az üzemi propaganda élén a központi osztály üzemi agitációs alosztálya állt, már 1948 őszén hozzáláttak a szervezéshez, ekkor azonban nem tudták a helyi szerveket megalakítani, hiszen az üzemi jellegű megyék javarészában még a megyei osztályok sem álltak fel. A munka először a népköztársaság gazdasága szempontjából jelentős, úgynevezett súlyponti gyárakban indult be.⁶³

A hálózat kiépítése során figyelembe kellett venni, hogy a népnevelőkből minden műhely, brigád minden műszakába jusson legalább egy. Kik kerültek az üzemi gárdába? Természetesen a sztahanovisták, a párthoz hű, politikailag legfelvilágosultabb, legöntudatosabb dolgozók, és megfelelő számban nőket, ifjakat, műszaki értelmiségieket is be kellett vonni. Praktikus okokból azokat a szakembereket, akik nem voltak helyhez kötve – így villanyszerelőket, csőszerelőket –, szívesen „kikáderezték” agitációs munkára, ők hozták a gyárakból a hangulatjelentéseket.⁶⁴

⁶² *A szemléltető agitáció...*(1951): 20. Így válhatott a padlást tisztára seprő kulákasszony felfedezett feleslege is kirakati berendezéssé: „A kilenc zsák liszt napokig a földműves-szövetkezet kirakatában volt látható. A dolgozó parasztok nem tudtak úgy elmenni mellette, hogy megjegyzést ne tegyenek a ravasz kulákasszonyra.” *Miről beszélgetünk?* *Falun*. 1952. szeptember 15. 12.

⁶³ Az 1949-es választások után üzemi-városi alosztályként jött létre, mert kezdetben a városok területi szervei is idetartoztak.

⁶⁴ MOL M-KS 276. f. 108. cs. 5. ö. e. Jegyzőkönyv, felvétel az MDP Országos Agitációs Osztály által megtartott június 22-i országos megyei propagandista értekezleten. 41.

Az üzemi népnevelésben a legtöbb gondot a vidékről bejáró munkások jelentették, hiszen ők a reakciós falvakból érkeztek a már politikailag „helyes útra térített” gyárakba és magukkal hozták a rémhíreket is. Ezen bejáró, vagy szállón lakó munkások a gyár összlétszámának gyakran 40–50, de egyes helyeken akár 70–80%-át is kitették. A kétlakiak közül sokan földdel is rendelkeztek, amit a párt persze a tsz-ben látott volna szívesen, ennek többször hangot is adott. Erre alkalom adódott az üzemben, illetve az odafelé tartó úton folytatott gyalog-, kerékpár, autó- és vonatagitáció során.

A szállásagitáció szervezetenként is elkülönült a munkahelyitől, erre minden alapszervnek speciális gárdát kellett létre hoznia. A szállásagitátorok munkáját a szállásagitáció-felelős irányította és összehangolta azt a különféle szervezetek politikai és kulturális rendezvényeivel. A szállásagitációról a házgondnok és a szállásfelelős volt köteles beszámolni, kitérve az agitáció menetére, hiányosságaira és a dolgozók kívánságaira. Három fő helyszínen tevékenykedtek: a kultúrotthonokban, a klubszobákban, valamint a szállásszobákban. Kultúrműsorokat, ismeretterjesztő előadásokat tartottak, sportversenyeket rendeztek, csasztuskákkal köszöntötték a jól dolgozó brigádokat, illetve lelkesítették az elmaradókat.⁶⁵ Nem egy beszámoló szerint a népnevelők azokba a falvakba is leutaztak, ahonnan sokan jártak be, mert úgy vélték, a családdal, legfőképpen az asszonnyal is kell beszélni, hiszen ők azok, akik a faluban terjedő rémhíreket hallják.⁶⁶

Az agitáció a munkahelyeken a központi elvek szerint zajlott, ebbe némi változatosságot az egyes iparágak sajátosságai vittek.⁶⁷ A munkavégzés módja, beosztása, helye, valamint a munkások összetétele szerint más eszközökkel kellett a népnevelést megszervezni egy bányászaknában, mint egy textilüzem női munkásai között. Az egyik legjelentősebb építkezésen, Sztálinvárosban például abban láttak a fő nehézséget, hogy az agitálandók sok szempontból heterogén tömeget alkottak, akik az ország különböző helyeiről érkezve más mentalitást, más hagyományokat hoztak magukkal, emellett jelentős hányaduk sosem végzett ipari munkát.⁶⁸

⁶⁵ MOL M-KS 276. f. 89. cs. 166. ő. e. Szállásagitáció. 1952. december 8. 1–4.

⁶⁶ „Nem elég az, hogy a dolgozókat felvilágosítsuk, ha ugyanakkor elhanyagoljuk a családtagjaikat, mert előfordul az, hogy egy-egy dolgozó a családi befolyásolás következtében este még jól látott egy politikai kérdést, de másnap reggel már az ellenség hangját viszi be a munkahelyére, amellyel otthoni környezetben találkozott.” MOL M-KS 276. f. 89. cs. 130. ő. e. Jegyzőkönyv, mely felvétel Budapest, 1951. február 9-én MDP IX. kerület 3-as körzetében megtartott minta népnevelő értekezletről. 2.

⁶⁷ Az üzemi agitációnak gyakran olyan fizikai tényezők is útjában álltak, mint a gépek zaja, emiatt ilyen helyeken egyéni meggyőzést nem igazán lehetett folytatni.

⁶⁸ MOL M-KS 276. f. 89. cs. 32. ő. e. Hozzászólás Jenei Jenőnek az Agit. Prop. Titkári tanfolyamon elhangzott, Munkaverseny agitációja című előadásához. 2.

A dokumentumok szerint a bányászokkal különösen sok gond volt, többségük szintén vidéki volt, nagy arányban vallásos, ráadásul még földtulajdonnal is bírt, amitől nem szívesen vált meg. Politikailag elmaradottabbaknak számítottak az MDP szemében, az terjedt el róluk, hogy a marxizmus-leninizmus egyszerűen nem érdekli őket, általános műveltségi szintjük pedig olyan alacsony, hogy arra építeni nem lehet. Nevelésüket nehezítette továbbá az is, hogy nehéz fizikai munkát végeztek, ezért könnyebb oktatást kellett számukra kidolgozni.⁶⁹

A teendők javarészt a munkafegyelem megszilárdítása, a munkaverseny, a selejt- és önköltségcsökkentés, a jó munkamódszerek átadása, a műszaki vezetőkkel való viszony megjavítása, az új munkások beilleszkedésének segítése tették ki. Visszatérő probléma volt, hogy a munkások nem dolgozták le a napi nyolc óra munkaidőt, fizetés után, valamint hétfőn és szombaton pedig el is mulasztották meglátogatni az üzemeket, utóbbiak orvoslására több helyen bevezették a béke hétfőt és a koreai szombatot.⁷⁰ Emellett a különféle iparágakban, hogy az agitációt megvalósítsák, sokszor a hagyományos, bevett munkamódszereket is fel kellett rúgni. Így például a bányákban a vájár, aki a szokás szerint maga választotta ki a mellette dolgozó szakembereket, akadályozhatta a népnevelőmunkát, mert ha az illető politikailag képzett személy volt, akkor párttagokat választott maga mellé, gyakran onnan elvonva őket, ahol egyébként is drasztikusan alacsony volt a belépettek aránya.⁷¹

Népnevelők falun

Az „új falu” életében a népnevelő lett volna az új szereplő, ám – ahogy arra fentebb utaltam – 1948 nyarán még nem állt a párt rendelkezésére elég kiképzett káder. Így kézenfekvő megoldásnak mutatkozott – az üzemekhez hasonlóan – néhány olyan foglalkozást űző személy bevonása, akinek munkájából fakadóan eleve sok kapcsolata volt a tömegekkel, esetleg némi tekintélyt is magának tudhatott és persze valamilyen módon a párt mellé lehetett állítani. Legfőképpen a tanítókat, jegyzőket célozták meg, de potenciális népnevelőt láttak a kisbíróban, kézbesítőben, mezőrendőrben, sőt még a bábaasszonyban is.⁷²

A közös gazdálkodásra való áttérés az agitáció szervezésében is változásokat kívánt meg. A falusi pártszervezetek innentől azokat a dolgozókat ölelték fel, akik sem a gépállomáshoz,

⁶⁹ MOL M-KS 276. f. 89. cs. 171. ő. e. Javaslat a bányászatban dolgozó kétlakiak közti agitációra. 1–2.

⁷⁰ A munkafegyelem megerősítése végett a népnevelők rámutattak, milyen előnyei lesznek annak, aki egyetlen munkanapot sem mulaszt: teljesítményjutalom, hűségjutalom, munkaruha, lábbeli, a családnak iskoláztatás, jobb munkakörülmények. Aki hiányzik, bumlizik, vagy éppen álbetegségekkel keresi fel az üzemorvost, az mindezt megvonja magától. MOL M-KS 276. f. 89. cs. 171. ő. e. Javaslat a munkafegyelemmel kapcsolatos agitációra

⁷¹ MOL M-KS 276. f. 108. cs. 5. ő. e. Jegyzőkönyv, felvétel 1950. február 3-án az Országos Agitációs Osztályon megtartott népnevelő értekezleten. 12.

⁷² MOL M-KS 276. f. 108. cs. 5. ő. e. Jegyzőkönyv az 1948. augusztus 12-én tartott megyei propagandisták értekezletéről.

sem a tsz-hez, sem pedig az állami gazdasághoz nem tartoztak. Őket – akárcsak a városokban, nagyobb községekben is – területi alapon, utcák, házcsoporthoz szerint osztották be. A fő hangsúlyt a szocialista szektorban folytatott agitációjára helyezték abból kiindulva, hogy az előbb-utóbb úgyis bővülni fog és a lakosság egyre nagyobb hányadát fogja magába foglalni. Itt belső agitációt is kellett folytatni, ezt azonban sokszor elhanyagolták, feleslegesnek tartották. Aki egyszer már belépett, arról úgy vélték, nincs miről meggyőzni. A párt viszont mindenhol befurakodott ellenségeket látott, akik a reakciós hírekkel és a kommunistaellenes szólamokkal hintették tele a kollektív üzemeket. Emellett a szimpatizánsokról is úgy vélték, a párt által meghatározott módon állandóan tájékoztatni kell őket az éppen aktuális feladatokról és biztosítani lojalitásukat.⁷³

Az agitáció csúciszervének a gépállomásokot nevezték ki. A „szocialista szektor falura tolt bázisain” működő, javarészt traktoristákból álló népnevelőcsoportok a megyei propagandistákon keresztül kapták a politikai és szervezeti utasításokat. A gépállomások népnevelő-állománya 1951 tavaszán 5147 főt számlált. A csoport az összes dolgozó 15,55%-át tette ki. Tehát átlagban hat dolgozó jutott egy agitátorra, a kommunista párt ezt nem találta kielégítőnek.⁷⁴

A falun lévő pártszervek irányítása nem volt egységes, csak a kampányok idején hangolták össze munkájukat. A tömegszervezetektől 1950 januárjáig külön jártak agitálni, ez pedig csak növelte az erők szétforgácsolódását.⁷⁵ A népnevelőknek mindenhol jelen kellett lenniük, ahol a dolgozó parasztok megfordultak: télen a lakóterületen összpontosultak, tavasztól-őszig, dologidőben pedig a földeken, mezőkön, de a boltban, tanácsházán, malomban, futballpályán, piacon, begyűjtőhelyeken is irányították a hangulatot. Még a falutól is elszigeteltebb terepnek számított a tanyavilág, amely a kommunista párt osztályharcos víziójában a kulák befolyásolta elemek búvóhelyeként jelent meg. Mivel a cél az volt, hogy minden és mindenki a pártállam által kijelölt keretek között éljen és dolgozzon, ezért ezt a kívülállóságot is mihamarabb fel kellett számolni, ennek meggyorsítására tanyai, agitációs gócpontokat hoztak létre.⁷⁶

⁷³ MOL M-KS 276. f. 108. cs. 35. ő. e. Javaslat a falusi agitáció megjavítására. 1950. január 9. 1–2.

⁷⁴ MOL M-KS MOL M-KS 276. f.89. cs. 185. ő. e. Jelentés a gépállomások agitációs és oktatási munkájáról, 1951. május 2. 2.

⁷⁵ Ennek következtében például Fegyverneken egy dolgozó parasztot egy héten öt népnevelő látogatott meg más-más szervtől, 20–25 parasztot pedig egy sem. Többek között emiatt olvastották be a tömegszervezetek legjobb aktivistáit az alapszervi csoportokba. MOL M-KS 276. f. 53. cs. 67. ő. e. Jelentés a falusi népnevelő munkáról. 1951. január 17. 3.

⁷⁶ Országos Széchényi Könyvtár, Plakát- és Kisnyomtatványtár (továbbiakban OSZK PK): 1951, Párt, politika, propaganda, 726. doboz, *Hajdú-Biharmegyei Népnevelő*, 1951. október, 23–24.

Jól látszik az osztályiratokon, hogy a nagyobb szervezési és háttérmunkákat a téli hónapokra hagyták. Ekkor igyekeztek pótolni a hiányzó kádereket, a meglévőket pedig fejleszteni, pártiskolára küldeni. Amikor az apparátus feljavítása nem ment a titkárok irányításával, akkor bevonták a falujárókat és a vándornépnevelőket.⁷⁷

A falvakban a népnevelők a termeléssel kapcsolatos feladatok, a tsz-esítés, a begyűjtés mellett propagáltak, illetve a reakciós elemek leleplezésében is élen kellett járniuk. A kulák-ellenes intézkedések nagy nyitányát Rákosi 1948. augusztus 20-i, kecskeméti beszéde jelentette. A „zsíros gazdákat” kipellengérező és megszégyenítő ábrázolások célközönsége a falvak lakossága volt, az egyéni gazdálkodóktól a tsz-tagokon át őket kellett a népnevelőknek meggyőzniük arról, hogy ha nem sikerült a beszolgáltatás, ha rossz volt a termés, vagy ha nem volt elég kenyér, az mind a kulák kártevésével függött össze. Emellett meg kellett törni a velük cimboráló papok és egyháziak tekintélyét is. Úgy vélték, az egyházi iskolák államosítása után a reakció a kultúra területén dolgozott tovább, ezért ezt a területet is meg kellett tisztítani az ellenségtől. A propaganda eszköztárába sok minden befért, bevett módszer volt az agitációs alkalmak egyházi szertartásokra történő rászervezése.⁷⁸

Legalább utalásszerűen meg kell még említeni a népnevelőkhöz hasonló szerepet betöltő falujárókat is. A mozgalomhoz csatlakozó ipari munkások az egyetlen szabad vasárnapjukat feláldozva utaztak le a falvakba az ottani pártszervek megsegítésére. A szervezeti keretek kiépítésére 1946 nyarán került sor. Az üzemekből történő falujárást a budapesti-, valamint a megyei falujáró bizottságok irányították. A cél a párt politikájának még hatékonyabb kiterjesztése a falura, a munkás-paraszt szövetség erősítése, a gyenge pártszervek megszilárdítása volt. Ahol nem működött népnevelőcsoport, ott annak megalakításában, munkába állításában segédkeztek, valamint kádermunkát is végeztek a falujárók, a vezetésre alkalmas falusi személyeket felkutatatták és jelentést készítettek róluk.

Minden iránymutatás ellenére nem volt teljesen tisztázott, hogy a párhuzamosan tevékenykedő népnevelő és falujáró hatásköre hol vált szét és egyiké-másiké mely feladatokra terjedt ki.⁷⁹ A helybéliek ezt praktikusán úgy oldották meg, hogy amikor megérkeztek a falujárók, akkor általában meghúzódtak a háttérben, szépen, lassan „kisomfordáltak a

⁷⁷ MOL M-KS 276. f. 108. cs. 1. ő. e. A falusi propaganda felvilágosító munka feladatai a téli hónapokban. 1948. december 14. 4.

⁷⁸ MOL M-KS 276. f. 108. cs. 25. ő. e. Szempontok az agitációs alosztály munkatervéhez 1948. július 1-től szeptember 30-ig.

⁷⁹ MOL M-KS 276. f. 89. cs. 182. ő. e. Levél az Agitációs és Propaganda Osztály munkatársától az MDP Pest megyei bizottságának. 1.

szobából” és hagyták kibontakozni ideiglenesen melléjük rendelt kollégáikat.⁸⁰ Természetesen, ahogy a népnevelők közé sem mindig csak a válogatott élenjárók kerültek be, úgy minden egyes falujáróban sem tisztelhattuk feltétlen a versenytábla legmagasabb fokán álló sztahanovistát, több helyen a csoportba keveredett kocsmázók okoztak botrányokat.⁸¹

Következtetések és a további kutatás lehetőségei

A Magyar Kommunista Párt és a Magyar Dolgozók Pártjának áttekintett dokumentumai arra engednek következtetni, hogy a népnevelő-hálózat felépítése és működtetése nagy nehézségekbe ütközött, az adott település vagy vidéki üzem minél távolabb esett a fővárostól, egy megyeszékhelytől, járási központtól, annál kevésbé tudták fogyanatosítani a határozatokat. A sikertelenséghez hozzájárult egyrészt az, hogy a propagandahálózat túlméretezett, túlszervezett és bürokratikus volt, a központban a feladatokat nem életszerűen dolgozták ki, főleg falusi viszonylatban. A kampányok során a nem megfelelő káderekkel feltöltött csoportok a felülvizsgálatok után szétestek, így nem tudtak megszilárdulni, még 1951-ben is előfordult, hogy több alapszervezetben szinte a nulláról kellett újrakezdeni az építkezést. A folyamatos ellenőrzés, visszacsatolás dacára a rendszer hibáit nem javították ki, hanem mint más területeken is, a kudarckokat propagandaszólammal, az ellenség aknamunkájával magyaráztak meg.

Másrészt a népnevelés fontosságát a vezető pártszervezeteknek még megyei szinten sem mindig sikerült tudatosítani. Az alapszervek igyekeztek szabadulni ezen feladatoktól: a jelentéseket hamisították, az előadásokat nem tartották meg, a propagandaanyagot nem osztották ki, az ország pedig tele volt olyan népnevelőkkel, akik nem is tudták magukról, hogy ők tulajdonképpen népnevelők lennének. Az elvárások velük szemben irreálisak voltak, a népnevelőnek egy olyan tervet túlteljesítő, élenjáró munkásak kellett lennie, aki olvasott, a hírekben tájékozott volt, illetve agitációra is mindig készen állt.

A gazdaságban tapasztalt visszasságoknak a népnevelői munka hiányosságaira történő visszavezetése teljes mértékben valótlan volt és a valós hibákat, vezetési, szervezési melléfogásokat, törvénytelenégeket fedte el. Az elhibázott intézkedéseket a legjobb

⁸⁰ OSZK PK: Agitációs anyag („Népnevelő”) 1950. 696. doboz, *A falusi népnevelő melléklete falujárók részére*, 1950. július 15. 2–3. A rossz szervezés sokszor még a lelkes falujáróknak is kedvét szegte. Megesett, hogy a megyei bizottságok több órás késéssel küldték az autókat, így tulajdonképpen már érdemi munkát végezni nem is tudtak. Diósgyőrben még rosszabb volt a helyzet, itt nem a lemenetel, hanem a hazajutás volt problémás. A megyei bizottság hétköznap este minden faluba kiküldött egy falujárót, de az csak reggel 3–4 óra körül került haza és már indulhatott is munkába. MOL M-KS 276. f. 108. cs. 40. ö. e. Jelentés a Miskolci és Győri falujáró aktíváról. 1948. szeptember 22. 1–2.

⁸¹ Nagy port kavart és halálos áldozattal zárult az 1949. április elején, Vál községben megejtett vasárnapi falujárás. MOL M-KS 276. f. 108. cs. 40. ö. e. Jelentés a vasárnapi falujárás során Válban történt eseményről. 1949. április 19. és MOL M-KS 276. f. 108. cs. 40. ö. e. Jelentés. 1949. április 22.

szónokok, a legnagyobb meggyőző erővel bíró agitátorok sem tudták ellensúlyozni. Emiatt – mint említettem – többnyire nem örvendtek nagy népszerűségnek a lakosság körében, megjelenésük egy újabb begyűjtési rendelet, normaemelés baljós előjelének számított. Mindezen jellemzők összességében járultak hozzá ahhoz, hogy az MDP által vázolt propagandahálózat – sok népnevelőcsoporttal egyetemben – csak papíron valósult meg. Mivel dolgozatom forrásbázisát a központi pártszervek iratanyaga képezi, ezért az anyaggyűjtés további irányát adnák a megyei levéltárakban folytatott kutatások, vagy esetleg konkrétan egy-egy üzem, termelőszövetkezet dokumentációjának vizsgálata. A múzeumi gyűjteményekben is érdemes kutakodni és megbizonyosodni arról, fennmaradt-e a népnevelők tevékenységére utalóan tárgyi emléktárgy, gondolok elsősorban például a szemléltető agitáció eszközeire. A fotótárakban pedig biztosan találhatók propaganda felvételek a népnevelők tevékenységéről. Emellett további adalékokkal szolgálhatnak az oral history módszerrel történő anyaggyűjtések is.

Mellékletek

1. melléklet:

Jelentési ív vándornépnevelők részére:⁸²

Vándornépnevelő neve lakás címe

1. község neve, járás, megye

2. MKP taglétszáma

3. március 15-e óta hány parasztember lépett a pártba?
ebből mennyi a régi kisbirtokos?

4. pártmunkások száma
megfelelően vannak-e kiválogatva a pártmunkások?

5. hány szocdem taggal nőtt az egyesülés óta a pártszervezet?
hány szocdemet választottak a vezetőségbe?

6. milyen a lakosság hangulata?

7. hogyan fogadták az egyesülést a községben a parasztok?

8. Milyen időközönként tartanak pártnapot?
mennyi a hallgatók száma?

9. Hogyan végzik a népnevelők munkájukat a községben és mennyire vonják be a
népnevelőmunkába a bizalmiakat?

10. Egyéb megjegyzések (túloldalra is folytatható a jelentés)
.....

2. melléklet:

Formanyomtatvány, a népnevelőcsoportok vezetőjének havi jelentési lapja.⁸³

Alapszervezet neve:

Taglétszáma:

Csoportvezető neve:

Népnevelők száma:

Mennyi a nő?

Hol fejtenek ki tevékenységet? (utca, piac, háziagitáció stb.)

Kapják-e rendszeresen a budapesti és a megyei Népnevelő füzeteket?

⁸² PIL I./274 f. 21. á. 47. ö. e. Javaslat vándornépnevelők kiküldésére Abaúj, Fejér, Somogy és Sopron vármegyékbe. Mellette a népnevelők jelentései, összefoglalók az akció eredményéről.

⁸³ MOL M-KS 276. f. 108. cs. 6. ö. e. Az osztályon készült összesítő jelentések, feljegyzések és értékelések a munka tapasztalatairól.

.....
Hány népnevelő olvassa rendszeresen a párt napi és hetilapját?.....
Megtartják-e a heti rendszeres népnevelő értekezletet?
A csoport mely tagjai érték el jó eredményeket (milyen módszerrel, kisgyűlés, egyéni agitáció stb.)?
Mely politikai és gazdasági kérdések érdekelték leginkább a tömegeket?
A népnevelés során milyen suttogó propagandát észleltek?
Milyen kirívó hibák fordultak elő a népnevelés során, hogyan hozták azt helyre az elvtársak?
.....
Megjegyzések, észrevételek, hogyan lehetne a népnevelő csoport munkáját megjavítani?
.....

3. melléklet:

Tervezet a választások előtti népnevelő-kiképzésről:⁸⁴

Mikor?	Hol?	Mit?	Ki?	Kinek?
április 5 –10.	Budapest	egész napos tanfolyam	250 pártiskolai és tömegszervezeti iskolai előadó, agitációs felelősök, legjobb üzemi szemináriumi előadók, propagandisták	500 főnek
április 10–15.		agitációs iskola anyagának feldolgozása	három hónapos iskolák előadói	saját hallgatóiknak
április 11–16, ápr. 19–24.	járási székhelyeken , bázis községekben, 500 helyen	két agitációs tanfolyam		szemináriumi előadók, alapszervi titkárok, vezetőségi tagok részére
április 11–16, ápr. 19–24.	községeikben , alapszervezet eikben	esti tanfolyamot	szemináriumi előadók, alapszervi titkárok, vezetőségi tagok	
április 11–16.		egész napos tanfolyam	a három hónapos iskola 460 hallgatójából legalább 200	11 ezer főnek
április 19 –24.		egész napos tanfolyam	a három hónapos iskola 460 hallgatójából legalább 200	14 ezer főnek

⁸⁴ 276. f. 108. cs. 1. ő. e. Tervezet agitációs iskolák megszervezésére. 1949.

április 19–24., április 25–30.	községeikben	esti tanfolyam	egész napos tanfolyamot elvégeztek	
---	--------------	----------------	---------------------------------------	--

4. melléklet:

Pártkiadványok összesített listája az 1949-es választások kapcsán:⁸⁵

	Plakát	falú (db)	város (db)
1.	Pártjelvény	100 000	100 000
2.	Front választási embléma	15 000	15 000
3.	Május 1.	25 000	25 000
4.	5 éves terv (kétféle)	70 000	60 000
5.	Békeplakát	15 000	15 000
6.	Női plakát	15 000	15 000
7.	Munkás-plakát	15 000	15 000
8.	Szavazásra mozgósító plakát	35 000	35 000
9.	Csik-plakát (többféle)	175 000	175 000
10.	Képes híradó (5 éves terv, kétféle)	50 000	50 000
11.	Képes híradó (Défusz)	60 000	
12.	Képes híradó (szakszervezet)		40 000
	Összesen	560 000	545 000
13.	Keretfaliújság (hetente cserélhető anyaggal)	20 000	10 000
	Összesen	580 000	555 000

	Brosúrák, röpcédulák stb.	falú (db)	város (db)
1.	KV határozat	50 000	50 000
2.	Rákosi-beszéd	100 000	100 000
3.	Gerő-beszéd	30 000	70 000
4.	Főbb politikai kérdésekről	1 250 000	1 250 000
5.	Szak- és tömegszervezetek rétegkiadványai	1 000 000	2 500 000
6.	Megyei és járási, helyi kiadványai	1 000 000	500 000
7.	Défusz-levelek	700 000	
8.	Listavezetők népszerűsítése	400 000	300 000
9.	Választás módjáról	400 000	400 000
10.	Női képes brossura (kétféle)	200 000	100 000
11.	5 éves terv brossura (kétféle)	100 000	80 000
12.	Eredmény brossura (kétféle)	100 000	80 000
	Összesen	6 000 000 db	5 985 000 db

⁸⁵ MOL M-KS 276. f. 108. cs. 1. ő. e. Agitációs Osztály választási munkaterve. 1949. április 2.

5. melléklet

"A faliújság hazaszeretetre, az imperialisták és hazai ügynökeik, a jobboldali szociáldemokraták, kulákok, klerikális reakció elleni gyűlöletre neveli a dolgozókat." FEHÉR (1952)

6. melléklet

Központilag készített szöveges plakát. (Magyar Nemzeti Múzeum, Plakáttár, 58.1371)

7. melléklet:

Grafikai plakát. (Magyar Nemzeti Múzeum, Plakáttár, 58.1380.1)

8. melléklet:

Központilag kiadott faliújság. (Magyar Nemzeti Múzeum, Plakáttár, 91.310)

Irodalomjegyzék

Forráskiadványok:

- A csoportos agitáció módszerei* (1952): *A csoportos agitáció módszerei.* Budapest, Athenaeum Ny., 1952.
- A szemléltető agitáció...* (1951): *A szemléltető agitáció a politikai felvilágosító munka fontos eszköze.* Budapest, MDP, Athenaeum Nyomda, 1951.
- Amit a népnevelő munkáról...* (1949): *Amit a népnevelő munkáról tudni kell.* Budapest, Szikra, 1949.
- Borsodi agitátor zsebkönyve:* *Borsodi agitátor zsebkönyve.* Miskolc, Magyar Dolgozók Pártja Borsod-Abaúj-Zemplén-megyei Bizottsága, 1951.
- FEHÉR (1952): FEHÉR Klára: *A faliújság az agitáció fontos fegyvere.* Budapest, MDP, Athenaeum Ny., 1952.
- K. KALASNYIKOV (1950): K. KALASNYIKOV: *A bolsevik agitáció alapvonalai.* Szikra. 1950.
- KALINYIN (1949): Mihail Ivanovics KALINYIN: *A propaganda és az agitáció kérdéseiről: 4 előadás.* Budapest, Szikra, 1949.
- LENIN (1980): V. I. LENIN: *A propagandáról és az agitációról.* Budapest, Kossuth, 1980.
- Miről beszélgessünk? Falun:* *Miről beszélgessünk? Falun,* Magyar Nők Demokratikus Szövetsége. Budapest, MNDSZ, 1949–1954.
- Népnevelő munka falun* (1949): *Népnevelő munka falun.* Budapest, MDP. Központi Vezetősége Agitációs Osztály, 1949.
- Pártmunkás:* *Pártmunkás.* Budapest, Szikra, 1948-1950
- Tapasztalatok...* (1950): *Tapasztalatok a kritika – önkritika alkalmazásáról a népnevelő munkában.* Budapest, MDP, Szikra Nyomda, 1950.
- Útmutató...* (1953): *Útmutató az agitáció elvi és módszertani irányításához: alapszervi titkárok - népnevelő csoportok részére.* Szolnok, MDP, 1953.

Levéltári és más közgyűjteményi források:

Magyar Országos Levéltár:

- MOL M-KS 276. f. 54. cs. Magyar Dolgozók Pártja, Titkárság iratai (1948-1953)
- MOL M-KS 276. f. 86. cs. Magyar Dolgozók Pártja, Agitációs és Propaganda Bizottság iratai (1948–1953)
- MOL M-KS 276. f. 89. cs. Magyar Dolgozók Pártja, Agitációs és Propaganda Osztály iratai (1950–1956)
- MOL M-KS 276. f. 108. cs. Magyar Dolgozók Pártja, Országos Propaganda (Agitációs) Osztály iratai

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár:

- PIL I./274 f. 21. á. Magyar Kommunista Párt, Propagandaosztály
- PIL VI/991. f. Személyi gyűjtemények, visszaemlékezések - Horváth Márton
- PIL VI/860. f. Személyi gyűjtemények, visszaemlékezések- Orbán László

Országos Széchényi Könyvtár, Plakát- és Kisnyomtatványtár:

- OSZK PK: 1951. Párt, politika, propaganda, 726. doboz
- OSZK PK: Agitációs anyag („Népnevelő”) 1950, 696. doboz
- OSZK PK: Agitációs anyag („Népnevelő”, „Lássunk tisztán”) 1950. 695. doboz

Magyar Nemzeti Múzeum, Plakáttár